

Քահանակ նոյն Զեւսպրին մէջ. Յ շ վ ս ե պ ս ի
Պատամանթիւն Երաստացէմ եւ Հրեական պատե-
րազմին, Հայերէն թրգմանութեան մէջ Ս. Լե-
հացին ալ հայ բնադիր քիչ մը փոխելով կը
կարդայ ։ Հայութիւն ծածկակ անգամցնոն, առ.
Խմբածին 1787, էջ 58. ասորի բնադիրը սակայն
“Հայութիւն բառի գիմաց կը դնէ բորբոքին պիտի-
մաս բառ մը՝ Օօամայ (The eccl. hist. of Eu-
sebius, էջ 122), որ թարգմանութիւն է անտա-
րակոյց յայն ուժէ ուն աճօւան πόρουսէին
(Laemmle, էջ 166). այսպիսի համականթիւն
մը չնորհէլու համար նաև հայ բնադիրն պէտք է
ինքորյ նիթ համուածք թեթեւ պրագրութեամբ
մը կարդալ. “Հայութիւն առանձնութիւնը, հմտու-
թանդամ ծածկակ եւ յար(ս) ռութիւնը նորու առան-
ձնու եւ չարչարան անպատճեն եւ անսորմն հա-
սուցանեին, Յակ. կաթ. էջ 181 որ ի հոգիէ
կ'ամիադի եւ օքերէ այ պատճեանն այս իմաս-
տով պէտք է առնուլ նաև Սրբին երկայնագոյն
եղէն եւ արկի է յար-նիւն (աղջէ է յար-նիւն)
ներքին անդամցն, (Վարք եւ Վայապ. Արքոց, Ա,
էջ 4), զո՞ “յար-նիւն” = “զո՞ կապ, անսովոր
բառն հետ շիրթելով Peeters կը թարգմանէ,
“et interiorem iuncturam membrorum eius
infixerunt” (Une passion arménienne des SS.
Abdas et Benjamin կ Բերթին Analecta
Bollandiana 1909, էջ 414).

Պահանջանել:

66. Կ ա լ ե զ ի շ ա ն է, եւ այն ու եթէ
անձինք ինչ են, ոյ անհանգը բանդունաց, ե-
ղնիկ, էջ 98. “Որպէս ետք ցնորհական երեւոյթք
են եւ երեակայութեան ննանդ՝ թէ իշացուին թէ
ծովացուն եւ թէ Արակէն, ուստի եւ բնադառու-
շանաց անհաներ են, ո պէտք է ն ա հ պ ե տ ե ա ն ի
համաձայն բառու ուղեկէ բանդունաց, (Աւ-
ազգութիւնը, էջ 285), թէ այս պրագրութեամբ
որչափ գոհացում կը արուի բառափիր հեղի-
նակներու շնէն գիտեր. միայն անդարգոյն քննու-
թեան դիրութիւն մասուցանելու նպատական կը
մատանշենք թէ բառիս հետ յարաբերութեան
մէջ ըլլալ կը թուի Ու կ ե ր ե ր ա ն ի ես. մեկնու-
թեան սա հասուածը. “Թէ եթէ շաղափն ու-
ժանակուոց եւ թուլութիւնք ինչ ստարանքը, էջ
138. համեմատութեան դրասած այս կրկն ձեւերը
կնան թերեւ թաւարանել աղաք. ասոնց հետ
կապ կրնան ունենալ բաց աղաք “Բանձ, բանձուր-
յին բառերը. “Բանձ եւ առասպեսին մուժաննեն,
ոսկ. Պաւլ. Ա, էջ 582; ծաղիկ եւ երազ եւ բանձն
ծնյշշայա) եւ առասպելք, Ոսկ. Պաւլ. Բ, էջ 500

եւ “Զօր Պասիդ ոնի եւ Լիբայ որդի լեալ բանիսու-
թն, Եւ ե ր ք Քրոն. Ա, էջ 256 — Եւ Պուստակ-
ուուս սին էնաւ և Աթոնի մս Խ է ն ո ս ո ւ ս ո ւ .

զեն:

67. “Եւ զնաւ մեզ են պարարակ, զի մի
լցուը կարաւա մատուցանել զըթի յանգւղոյ, Զ գ ո ն, էջ 27. ապագրին այս ընթերցուածն ալքի
աշխաւ ունենալով հոդերէ, ՀԲ անծանօթ 2ե-
ռագրի մը վէ ընթերցուածը կը վերտանէ իրը
զենութե, սպանդ, զոհ, (Ա, էջ 731). որչափ ալ
միա ըպայ ընթրուած այս բառը գտական մատե-
նադրութեան մէջ, այսու հանգերձ սորիզուած ենք
ջնիկ անհնայ անոր գոյս թիւնը՝ ասորի պարգրէն
շեղելուն համար պարզապես. “Են պարտակի ընդ-
հակառակն հատատրիմ թարգմանութիւն է ասոր
այս եւ հարազատ հետեւարք, հմտու նաև այս
ըլլը “եղին նմա վէն պարտակի, անդ, էջ 144.

Հ. Ա. ՎԱՐԴԱՆԵՆ

Ս Ա Յ Ե Ն Ա Խ Ո Ս Ա Կ Ա Կ Ա Կ Ա Կ

1. ՀԱՅՈՑ ԲԱՌ ՈՒ ԲԱՆ. աշխատասիրեց Սահակ Ա.
Մանուկյան, Միարան Մայր Աթոռոյ Ս. Հշմանձի. Վա-
ղորշապտ, տպ. Ս. Էջիմածին մէջ 81, էջը հ+708:
Գինը 2 րուբը:

2. ՀԱՅՈՑ ԲԱՆԱԿԱԿԱՆ ԲԱՌԱՄԱՆ. գրեց Հր. Ամա-
նանամ. Թիֆլիզ 1913, մէջ 80, էջը Հ+144. Գինը
3.50 րուբը : [Մմնենան Ազգագօ. Ժողովածու-
թառարակութեան Լաբարան մամարանի Արև. (Ե-
զուաց. Հատոր Թ.):]

Հայ գաւառաբարբարու-
թիւնն երկու նոր ճմի հատունութեան հարսա-
ցաւ. երկուքն ալ գաւառական բառերու հա-
սպածները :

Առաջինն է Արժանապ. Սահակ Ա. Ամա-
տունոյ ձեռքէն՝ Հայոց բառ ու բան: Գործոյն
ծրագրին ու Նպատակը այսպէս կամփուէ հե-
ղինեղը Յառաջարանին մէջ. “Մեր ցանկու-
թիւնն եղել է ու ի մի հաւաքել (հայ գաւա-
ռաբարբառով գրուած երկասիրութիւններէ)
ժողովրդական միաբն ու հոգին, կեալքն ու կեն-
ցաւը պատկերացնող բառերը, օները, գար-
ձուածներն ու ասացուածները, եւ իրենց խկա-
կան նշանակութեամբ ու գործածութեան եղա-
նակով ընդհանուրին մատչելի դարձնել. բ. շա-
շափելի կացուցանել, թէ ժողովրդի միջը որ-

պիօն ստեղծող, ձեւակերպող եւ պատկերացնող կարողութիւն ունի, Կրա լիզուն մը բան հարուստ է բառերով, ճկուն՝ ոճերով, գեղարուեսական՝ պատկերաւորութիւններով ու ասացուածներով, (էջ Ե—Զ): Այս նպատակին համեմ համար աշխատասեր հեղինակն ոչ միայն ուշակալ լսելով հայ ժողովրդական խաւերու ընտանեկան խօսակցութիւնը հաւաքած է ընտիր բառեր եւ ասացուածներ, այլ եւ ձոխացած է իւր հաւաքածն մատիր ընթերմամի գրաւոր աղքերաց (Արովենին, Թաղիշադեան, Պոչշան եւ այլն) նոյն իսկ մատենագրական այնպիսի աշխատութեանց (ինչպէս Առափներ, Տաղեր եւ այլն), որովք աեւլի ժողովրդական ընթերցանութեան նիւթ եղած են, ուստի եւ քիչ շատ ազդուած են ժողովրդենէն եւ կամ ազդած են անոր վրայ: (Աղեքերաց ցանկն հմտութիւն է թիւ ինչպէս կը տեսնուի հեղինակն ամբողջութեամբ մատչելի չեն եղած Հանդիւթիւ Անօթեայի տարիները, ուստի եւ կարգ մը ուսումնամիրութիւններ անծանօթ մնացած են իրեն):

Իւր նիւթն հաւաքած է հեղինակն այսպէս թէ գրաւոր եւ թէ անդիր աղքիւներէ: Գրաւոր աղքերաց տեղիք կը նշանակուին մեն մի բարի քով նոյն իսկ էջերով. որ կը ցոցընէ թէ քանի բարի խզութեամբ կազմուած է աշխատութիւնը:

Այսպիսի գեղեցիկ ծրագիր մը միացած փութաջան աշխատասիրութեան մը հետ՝ հաւապարակի վրայ գրած է գործ մը, զոր առանց վարանելու կրնակը անուանել մեր նորագոյն գրականութեան անևաշեք զարդը:

Հ. Ամատունոյ այս աշխատութիւնը ոչ միայն պիտի հետաքրքի ի պաշտօնէ գաւառաբարերով զբաղզ բանակերները, այլ եւ պիտի ըլլայ այն հայու ձեռքը բառարիք մը՝ ծշգրիտ իմանալու համար նոր հեղինակներու կարգ մը լիզուական ասութեաները, չշգրիտ հասկնալու համար Արովենին մը, Պոչշան մը եւ այլն. եւ նոյն իսկ միջնագրան հայերէնի համար պիտի ծառայէ իրեւ լրացուցիչ բառարան մը կից Նոր Հայուննեանի եւ Արյունի իւր բազմաթիւ մատենագրական բառերով:

Ու ըստ արժանուցն գնահատած պիտի ըլլամ այս ընտիր երկը, եթէ հոս կանգ առնում: Գործոյն կարեւորագոյն արժանիքներէն է նաեւ այն առաւելութիւնն, որ ի մի հաւաքուած են հոն պէսպէս հօմանիշներ, ասացուածներ,

որոնք ըստ յարմարութեան նաեւ նոր զրականութեան մէջ կրնան կիրարկուելու իրաւունք ստանալ, իրեւ հարազատ ծնունդներ հայ մոքին եւ մայրենի լիզուին սեպչական ճոխութիւններ: Հոմանիշ մոաց այս հաւաքուումն հետաքրքրական կ'ընծայէ զայն նաեւ հայ ազգագրին, որ պիտի տեսնէ հոս գալափառներու ասութեանական զարգացումը, ասութեանց պէսպէս կերպարականութեանները, որոնք շատ ձեռնութեան կրնան լլալ յաճախի լուսաւորին ազգագրական-պատմական կարգ մը ինքիրներ: յիշենք օրինակ մը առ այս. էջ 69. յառաջ կը բերէ Հ. Ամատունի՝ ԱՐԻՆԱՄԱՆԱԼ Կոր: ԱՐԻՆԻՑ 803. Մ. ԳԵՂՑԻԿԱՆՈՒՆ Ար. Մորէ: ԳԵՂՑԻԹԵՎԵԼ Ամշան: Արշէնց ԳԻԼՈՒ ՀԱԲՈՒՆԻՔ ՏԱՐ (= Տաշան): ԿԻՆԱԸԸՎԱՂ Ղոր: ԿԱԹԱԸԸՎԱՂ Ղոր: Կ-ն նշանակութեամբ՝ “բարակ անձեւու, որ վայրինապէս տեղում է պարզ, անամզ, արեւ օրերում, եւ վայրկենապէս էլ կտրում:” Բայց շատ հետաքրքրական է հայ ժողովրդեան ըմբռնումը այս բառն մէջ. “Ըստ ժողովրդեան, կը գրէ Հ. Ամատունի, այս անձեւեւի ժամանակն է գելը ցաթում (ծնում), ըստ Արարատեան, Արարարի (գիւղ էիմ. մօտ), Ալաշկերու, Արշէնց բարբառներու, Արդուինի բարբառն մէջ այս առնեւ կը գործածուի ասութիւնս որ շատ մօտ է այս ըմբռնման՝ “Դաբուռն հորին նորէ նորէ, = առջ թոժիւն ննաւ (նորէն Արդուինի բարբառը առ հասարակ ծնածէն իմաստով կը կիրարէն, որ ինչպէս կերեւայ անծանօթ է ուրիշ բարբառներու), իսկ հարնցյ բարբառին մէջ կ'ըսուի՝ “Այծե լուր ձնուր, թէ այս եւ թէ նման բազմների բացարարութիւնը կարեւոր աեղիք են բացարարներ համար կարգ մը երեւոյթներ, զժուութալունելի այլուստ (զրչափ կապ անի այս ըմբռնումը բարձրաբերձ լիբանց կատարը գտնուած վիշպանեւ, եղջերուակերպ եւ այլն քանդակներու հետ):

* * *

Հայ գաւառաբարբառը անսպան բով մըն է. բայց տակաւին քիչ ուսումնասիրուած եւ հրապարակի վրայ շատ նուազ է գեռ հում նիւթը: Այսպիսի հանգամանաց մէջ չենք կրնար Արժ. Ամատունոյ երկասիրութենէն պահանջել նիւթի ամբողջութիւնն: զայս զգացած է ինքնին հեղինակը (էջ Թ.): Զեռն ի ձեռն եռանդուն աշխատութիւն այս ասպարէզի մէջ կրնայ միայն իրագործել պահպիսի պահանջք: Այս պահանջքին մասամբ գոհացում տալու հոյուրած է ուրիշ

համանիւթ աշխատութիւն մը, որ արդիւնք է Հր. Աճառեանի անխոնջ ջանից:

Հր. Աճառեան սիրուած գելքերէն է հայ բարբառաքննութեան ասպարեցի վայ. եւ ինչպէս անոր ուրիշ աշխատութիւնները, նյոնպէս ասիկա ովզունենք մեծ ուրախութեամբ:

Մինչդեռ Հ. Աճառունի իւր աշխատութիւններ կենդրուսցոցած էր յատկապէս Արարատեան բարբառն շորջը, երկրորդարար մայն նկատի առնլով միւս բարբառները, Աճառեան կը զբաղի առ հասարակ բոլդ հայ գաւառական բառերով:

Յառաջարան մը (էջ 1—21) եւ “Զայնական եւ քերականական ուրուագիծ հայ բարբառներու” (էջ 23—39) կը կանինին գործը, ուր համառօտիւ կը պատերէ հայ բարբառներու գասաւորութիւնն եւ մեն մի բարբառն յատկանիշ նկարագիրն, ճայնագիտական աղերսը եւ այլն, որոնց մասին այլուր առած էր մանրամասն համար: Բուն բառարանը կը սկսի էջ 43, որ 1100 երկսիւ էնցրու մէջ կամփոփէ իրը 30.000 բառ և ուս: Ինչպէս Հ. Աճառունուց բոլ, նյոնպէս այս տեղ կանոնաւոր կերպով նշանակուած են մեն մի բառի կամ ասութեան որ բարբառն յատուկ ըլլալը:

Այս եղանակը շատ ովզիկ է առանց տարածութիւ, բայց մի եւ նյոյ ժամանակ բառագրին համար շատ գծուարին՝ գիտակից քայլը, այնու որ բառագիրն իւր քայլերն պիտի առնու յեցած իւր աղբերաց վայ, այս ինքն նայած թէ իրեն այս կամ այն բառն որ հոսանքէ հասած է: Կիսան ըլլալ բառեր, որոնք առհասարակ ամեն բարբառի յատուկ են, եւ սակայն իրեն ծանօթաթեան հասած են մէջ կամ երկու գաւառէ, եւ ըստ այն բառացների մէջ մոած են իրեւ յատուկ այս ինչ կամ այս ինչ բարբառի: Այս պատճառուա ալ շատ զգուշութեամբ պէտք է նայիլ օգտառողն նման տեղեկութեանց, այլազգ շատ գիւրաւ սիսալ եղանակացութեանց կրնայ յանգիլ: Խօսինք օրինակով մը էջ 105 անձնութիւ բառն կը նշանակուի սեպհական միան ՊԼ=Պոլսայ բարբառն, եւ ուրիշ առմամբ նրբ (== Խարբերդ) եւ ՊԼ (== Պոլսայ) բարբառներուն: Նյոնպէս ասկէ ծագութ անդիւծ բառը կը նշանակուի սեպհական ննի (== նոր նախիթեան) եւ ՊԼ բարբառներու: բայց որ հայ բարբառը անծանօթ է այս բառերուն: ինչպէս նոր, ճարտի, նյոնպէս անծանօթ անթիլ, անթիւն

յատուկ են հայ գրեթե ամեն բարբառներու, այսպէս Ամառունուց (էջ 38) համաձայն անձրոյն ծանօթ է ԸՐ (== Ծիրակ) եւ ննի (== Կարիջեան), նորի դիտցածիս համաձայն նաև Կարնոյ, Խոսորջոյ, Արդունի բարբառներուն:

Հակառակ 30.000 մեծաթիւ բառերուն անեւ Աճառեանի բառարանն թերակատար կը ներկայանայ, բայց այս ի հարկէ չի նուազեցներ գործոյն արժէքը. առաջին ձեռնարկութեանէն կարելի չէ մակատար նկարագիր պահանջել: թէ այս եւ թէ Ամառունոյ աշխատութիւնք նաև են առանց զիրար տեսնելու: բայց երկուքն ձեռն ի ձեռն ի կու տան արդէն հայ գաւառական բառերու բառագիրը մը ցանկալի կատարելութեամբ: մի իւր հարուստ բառամմթերքով եւ միւսն իւր նոր ասացուածներով: Այսպէս որ ապագայ աշխատութեան համար հարթուած են արդէն բարձրաբերձ գժուարութիւնք:

Ճամանակն է այժմ բուռն թափով զբաղելու հայ գաւառաբարբառով, քանի գեռ հայ ժողովորդն չէ պղտորուած իւր նահապեական պարզութեան մէջ: Բայց գործին ձեռնարկելու է հայ բարբառին որրանին մէջ եւ ոչ մանոր գրեթէ այլասիրած գաղղթականութեանց մէջ: Հնու ուր գրական ազգեցութիւնն արձագանք չէ գտած, ուր արտաքի ազգեցութիւնք չէն թափանցած եւ ուր հայ ժողովորդն մշտ անդրէնաւծին եղած է: Կարին եւ շրջակայթը, Խոտորթը, Մուշ իւր գիւղերով, Ան եւ շրջակայթը եւ այլն եւ այլն: Այս եղանակաւ միայն կարելի է հայ անխառն բարբառոյն բառագանձը կորչել թաքնութեանէն եւ պահպանել կորսանեն:

Ի վերջաց չենք կընար մեր խորին համակրութիւնն չայսնեն նաեւ երկու հոյակապ աշխատութեանց Մեկնանաներու, Պետական խորհրդի անդամ գ, Պօլսա Յ. Ղուկասեանի, որուն ծախիկ լիյ տեսած է “Բառ եւ բանն”, եւ Լազարեան շեմնարանի վարչութեան, որ հիւրընկալածէ Աճառեանի վաստակը է Բնիւն Ագֆ. Ժուլիւնուշ շարքին մէջ:

Հ. Ակիննեն

